

Novemberdagen in Elten

Rond 9 november is hier veel te doen in Duitsland. De nacht van 9 op 10 november is de geschiedenis ingegaan als de 'Kristallnacht'. De historici kunnen niet meer achterhalen, waar die relativiserende uitdrukking ontstaan is. Hoewel het ook onvertaald een Nederlands woord had kunnen zijn, wordt het meestal Duits gespeld en tussen aanhalingstekens geplaatst, om ons verbaal niet mede schuldig te maken aan het cynisme van deze bagatelliserende aanduiding, die de bewuste ontketening van overheidsterreur, gericht tegen de Joden, lijkt te willen verhullen. De nazi's zelf noemden het *demonstraties* en *gerechtvaardigde vergeldingsacties*. Het volk keek toe en de kerk zweeg met uitzondering van de Lutherse kerk, die wel begrip kon opbrengen voor de pogroms met een verwijzing naar Luthers antisemitisme. Op 10 november – Luthers geboortedag – brandden de synagogen en 15 jaar daarvoor vond op 9 november Hitlers *Bierkellerputch* in München plaats. Tegenwoordig hoor je ook wel de *sogenannte Reichspogromnacht* of de *Novemberpogrome 1938*. In de popsong van de Keulse dialectgroep rond Wolfgang Niedecken wordt *Kristallnaach* tot een metafoor van de verrechtsing: *Wemmer irjendne Vorteil drin sieht, ess täglich Kristallnaach:*
https://www.youtube.com/watch?v=VNpD_WDRBoc

Gemanipuleerde foto van de brandende Berlijnse voormalige hoofdsynagoge in de Oranienburger Straße

Terwijl zelfs Yad Vashem het over de *Kritallnacht-Program* heeft en de Engelstalige pers regelmatig de vertaling *Night of the Broken Glass* hanteert, worstelen de Duitsers met de vraag wat nu de juiste aanduiding is voor deze daad van geregisseerde 'volkswoede'. De keuze *Pogromnacht* is eerder een goed bedoelde *Verschlimmbesserung*. Helaas bleef het niet bij een onrustige nacht, waarin wat kristal sneuvelde. Er moeten zo'n 1500 joden zijn omgekomen in de bewuste nacht en de daarop volgende dagen. Het Russische woord **погром** heeft **гром** als woordstam, waarmee *onweer* wordt aangeduid. Dat roept de associatie op, dat een pogrom een soort natuurverschijnsel zou zijn.

Wat moet ik er verder over zeggen, een beschamend hoofdstuk in de Duitse geschiedenis. Ik heb het hier liever over **Wilhelm Krütfeld**. Nooit van gehoord? De massamoordenaar Napoleon krijgt een protserig ere graf in Parijs, wie heeft dat niet ooit aanschouwd, maar Wilhelm Krütfeld kent niemand. Het was ook maar een onbetekenende commandant op het politiebureau Hackescher Markt in Berlijn, dat niet ver van de synagoge gelegen is in het hart van de voormalige Joodse wijk.

Nadat SA-lieden al een beginnende brand hadden gesticht in de synagoge, joeg hij het gespuis er uit en liet de brandweer uitrukken vanuit de kazerne aan de Linienstraße een paar straten verder. Hoewel de brandweer instructie had gekregen alleen het overslaan van de brand naar belendende panden te

voorkomen. Krütfeld gaf echter bevel de brand in de synagoge zelf te blussen. Hij beriep zich daarbij op een wettelijke regeling om monumenten bij brand met voorrang te beschermen. Zo voorkwam hij dat de synagoge afbrandde. Het leverde hem een reprimande op van de hoofdcommissaris, wat in die tijd een uiterst milde behandeling was. Ook daarna hielp Krütfeld de vele joden in zijn wijk door ze te laten waarschuwen voor ophanden zijn arrestaties. In 1943 gaf hij er 'om gezondheidsredenen' de brui aan, maar na de oorlog bleek hij op wonderbaarlijke wijze weer aardig opgeknapt te zijn. Hij heeft zich toen verdienstelijk gemaakt bij de opbouw van het politieapparaat in Oost-Berlijn. Grütfeld heeft terecht een ere graf gekregen van het Oost-Berlijnse stadsbestuur, hoewel het tamelijk verscholen ligt. Krütfeld was geen held en geen martelaar. Hij was niet meer en niet minder dan een rechtschapen mens en een Pruisische ambtenaar. Hij verdient met recht het Jiddische predicaat 'a mentsh', die we in ere moeten houden. Helaas werd de synagoge in november 1943 bij een bombardement alsnog zwaar getroffen. Het pand lag er jaren lang verloederd bij. Hoewel in de binnenstad, werd de Oranienburger Straße in Oost-Berlijn bij officiële stadsrondritten gemeden. Al in 1958 was een groot deel van het monumentale pand als 'niet herstelbaar' afgebroken. Alleen de gevel aan de straatzijde en de zwaar beschadigde koepel waren bewaard gebleven. Er waren zelfs plannen ook die af te breken, totdat het DDR-regime in 1988 verrassend genoeg 50 jaar na de pogromnacht besloot het bewaard gebleven gedeelte van de synagoge met de koepel te herstellen.

Naast de herdenking van de schanddaad in 1938 hebben we hier op de Eltener *Möllebölt* nog het zogenaamde traditionele *Novemberleuchten*. Het schijnt iets te maken te hebben met het heidense maanfeest *Samhein*. In dat feest spelen diverse motieven een rol, die te maken hebben met de komst van de winter. Met vuren op heuvels werd bij volle maan de zon aangeropen, die in de schoot van de godin tot wasdom aan het komen was. De eigenlijke wedergeboorte van de zon werd pas later gevierd bij de zgn. *winterzonnwende*, tijdens de kortste nacht rond kerstmis. Tegelijkertijd werden met dit maanfeest de voorvaders geëerd. De verering van de godin Frigg of Freya stond daarbij centraal. Zij ging over leven en dood. Wij kennen haar vanuit de sprookjeswereld als vrouw Holle.

Soms wordt ook een molen van stro verbrand. Een vrijwel verdwenen vergelijkbaar van oorsprong heidens gebruik is dat van het brandende Paaswiel, dat bijvoorbeeld nog in ere wordt gehouden bij het dorp Dolberg in Westfalen. Een groot eikenhouten wiel wordt daar gevuld met stro brandend van een heuvel afgerold.

De kunst is het wiel zo te prepareren, dat het zo lang mogelijk blijft rollen.

Met dit ritueel werd het voorjaar ingeluid. Het moest licht in de duisternis brengen. De brandende wielen kunnen een hoge snelheid bereiken. Als ze niet voortijdig ergens bleven hangen op weg naar beneden, dan was dat in het volksgeloof een teken, dat er op een goede oogst kon worden gerekend.

De katholieke kerk heeft die voorchristelijke tradities overgenomen onder meer in de viering van Allerheiligen en Allerzielen op 1 en 2 november. In voornamelijk katholieke Duitse deelstaten zoals Nordrhein-Westfalen is Allerheiligen – anders dan in Nederland – een nationale feestdag. Een feestje voor alle Heiligen is praktisch, als je zoals de RK-kerk grossiert in de Heiligen. Het is wel een zgn. *stille feestdag*, d.w.z. dat er op straat geen muziek mag worden gemaakt en er mag ook niet worden gedanst. De disco's zijn dus gesloten op deze dag. Een deel van de bevolking kan het maar matig waarderen, verplicht aan dit katholieke ritueel onderworpen te worden. Op deze dag delen de overledenen in de feestvreugde. De graven worden netjes opgepoetst en van een *Grabgesteck* voorzien, terwijl op het graf een lichtje wordt ontstoken, zodat zelfs het somberste kerkhof een feestelijke uitstraling krijgt. De *Grabgestecke*, die aandoen als voortijdig gereed gekomen kerststukjes, geven de kerkhoven een kerstaanzien. Eind oktober liggen de *Grabgestecke* overal te koop in de supermarkten. Waarom ook niet. Je moet ze tenslotte ergens slijten.

Allerzielen – op de dag na Allerheiligen – is vooral georiënteerd op de zielen, die vermoedelijk in het vagevuur smoren. Dat is sneu. Daarom mogen ook die verloren zonen en dochters in de feestvreugde delen. De zegen van de pastoor wordt breed uitgesprekend ook over graven van notoire zondaars.

Je zou er haast zin in krijgen aan te schuiven bij de aanblik van deze feeëriek verlichting.

Sint Maarten heeft in november ook nog een eigen feestje. Traditioneel is Sint Maarten in het Neder-Rijn-gebied een veelvuldig aangeropen Heilige. Hij was immers de beschermheer van de armen. Paupers waren er genoeg. Zowel de kerk in Nederelten, als een markante abdijkerk in Emmerich zijn dan ook aan Sint Maarten gewijd. Net als vrouw Holle rijdt hij op een witte Schimmel. In optocht bezingen de kinderen hem met hun lampionnetje in de hand op weg naar ons Marktpllein, waar hij elk jaar weer zijn barmhartige manteldeling aan het volk toont.

Het St. Maartenstimpaan boven de ingang van de Sint Maartenskerk in Emmerik

De optocht met de lampionnetjes heeft waarschijnlijk dezelfde heidense achtergrond als het *Novemberleuchten*. Na de oogst ontstaken de boeren vuren op de stoppelvelden, als een teken van dank voor de ontvangen oogst. Later trokken kinderen zingend rond ter ere van Sint Maarten met een uitgeholde wortel als lampion:

Ich geh' mit meiner Laterne und meine Laterne mit mir. Da oben leuchten die Sterne, hier unten leuchten wir. Ich trag mein Licht, ich fürcht mich nicht. Rabimmel, Rabammel, Rabumm. Sankt Martin hier, wir leuchten dir. Rabimmel, Rabammel, Rabumm.

Met het Sint Maartensfeest op 11 november beginnen de donkere 40 dagen voor kerstmis. Vroeger was dat een vastenperiode. Omstreeks 11 november moesten de onvrije boeren ook hun pacht afdragen aan de landsheer, vaak gedeeltelijk in natura bij voorkeur met vetgemeste ganzen. Er was ook aanleiding je nog een keer met gans vol te proppen voordat de vastenperiode werd ingeluid. De vasten zijn vergeten, maar de gans niet. Na Sint

Maarten breekt de tijd aan, waarin Duitse bedrijven 's avonds met hun personeel uit eten gaan, bij voorkeur wordt er dan gans gegeten met rode kool, *knödel*s en een gestoofde appel. Dat wij nog geen eigen woord in het Nederlands hebben kunnen bedenken voor *Knödel* – de trots van de Duitse huisvrouw – zegt eigenlijk wel genoeg. Toen ik nog als reisleader met kerstmis in Duitsland onderweg was, vond ik de onaantagelijke knödel's in een servetje verpakt onder de kerstboom. Dat was toch geen kersteten en rode kool al helemaal niet. Deze van oorsprong Boheemse lekkernij heeft de Nederlandse keuken helaas niet kunnen verrijken.

Was Maarten Luther niet op de 10^e maar op de 11^e november geboren, dan had hij niet Maarten geheten, maar Christiaan. Een dag na zijn geboorte werd de latere kerkhervormer gedoopt, zoals destijds gebruikelijk. De 11^e was de naamdag van Sint Maarten reden voor Lutheraanse kringen om ook hem te vereren op die dag, maar dat was in het katholieke Elten niet aan de orde. Tot aan het begin van de 19^e eeuw had de almachtige abdis boven op de Eltener bult de vestiging van protestanten in haar gezagsgebied tegen weten te houden. Toen het klooster eenmaal door interventie van Napoleon onder het gezag van het Pruisische koninkrijk was gekomen, konden ook protestanten zich formeel in Elten vestigen. Meestal waren dat Pruisische douanebeambten. Die

werden niet erg gretig in de gemeenschap opgenomen, want wie in Elten niet aan de douane verbonden was, was smokkelaar. Om zichzelf een wat gunstiger imago te verschaffen in de dorpsgemeenschap stichtten de Pruisische douaniers een mannenkoor. Ruim 100 jaar hebben die mannen hun best gedaan, maar met het verstrijken der jaren werden ook de koorleden steeds bedaagder en de gelederen begonnen te dunnen. Ik moest het etablissement Wanders op woensdagavond mijden, omdat daar dan het koor oefende. Het was niet denkbeeldig, dat ik ter plekke aan de ketting zou worden gelegd ter versterking van het koor, aangezien de voorzitter er lucht van had gekregen, dat ik in mijn studententijd in een strijdliezenkoor had meegezongen. Het heeft allemaal niet mogen baten. Het koor heeft onlangs de moed opgegeven in waardigheid, want tot het laatste optreden hebben ze de toelating van vrouwen tot hun gelederen weten te vermijden, maar dat terzijde.

Elk jaar wordt hier gecollecteerd voor Sint Maarten, zodat er aan de kindertjes, die aan de optocht deelnemen een lampion en wat lekkers verstrekt kan worden. Welke ouder zou die kleine bijdrage niet zelf kunnen dragen? Toch lever ik elk jaar weer mijn aandeel, om deze mooie traditie in stand te houden. Het gaat om het delen van je bezit en om barmhartigheid, een mooie traditie, waar ik graag mijn ondersteuning aan verleen in tegenstelling tot de nare bedelpartij om snoep in het kader van Halloween. *Süßes oder Saures* klinkt dan het dreigement van de blagen. Een schop onder hun kont kunnen ze krijgen. Dan ben ik de Boze Buurman. Preventief doe ik mijn rolluiken dicht als het weer zo ver is op het gevaar af, dat mijn gevel door een rauw ei wordt getroffen. Droevig hoe de mooie traditie van Sint Maarten kan verworden tot een ordinaire uit Amerika geïmporteerde bedelpartij om snoep. De periode rond november was doortij voor de leveranciers van carnavalsproducten in Keulen. Halloween bood een ideale gelegenheid om een overbodige behoefte aan Halloween-ramsje te creëren.

Het is trouwens een hoge uitzondering, dat er bij ons in Elten aan de deur gecollecteerd wordt. We zijn ons er nauwelijks van bewust, hoe de Nederlandse samenleving bepaald is door de bedelcultuur in de kerken. *Geef de mandjes, de bakjes en de schaaltes maar door* en eenmaal thuis gaat het verder met de collectebus aan de deur en de bedelbrieven in de brievenbus. Dat kennen we hier in Duitsland niet. Waarschijnlijk, omdat je hier kerkbelasting betaalt. Alleen het noemen van de overledenen in de kerk levert nog aanvullende munten op, waar iedereen maar voor zwicht, want het geeft toch geen pas, dat je je dierbaren niet laat afroepen om wat geld in je zak te kunnen houden. Dieptepsychologie van het gilde der geldwolven en sjacheraars. In Elten wordt er slechts drie maal per jaar aan de deur geklopt voor een bijdrage, éénmaal eind oktober voor de lampionoptocht ter gelegenheid van St. Maarten, éénmaal voor de *Volkstrauertag* op 17 november en éénmaal rond Driekoningen, als de koningskinderen om een bijdrage komen vragen voor de missie en dan laat ik dat Halloweengespuis, dat om snoep komt bedelen, maar even buiten beschouwing. Die jaag ik met de bezem van mijn stoep.

De *Volkstrauertag* vindt hier sinds 1952 twee weken voor de 1e adventszondag plaats ergens midden november dus. Al vanaf 1925 bestond er een dag waarop de gevallen van de 1^e Wereldoorlog werden herdacht, maar er was geen eenduidigheid of het centrale gezag van de Republiek van Weimar, of dat de daaronder ressorterende provincies, zoals Pruisen en Saksen daartoe het initiatief moesten nemen. Bovendien was er geen eensgezindheid over, met welke boodschap de gevallen hun leven voor het vaderland hadden opgeofferd en met de kerk kon de overheid niet tot overeenstemming komen over de datum. De nazi's maakten er een *Heldengedenktog* van

toen ze eenmaal aan de macht waren. Destijds viel die dag nog in maart.

Opvallend was dat de *Heldengedenktage* regelmatig tot opmaat werd van de her militarisering van het Rijnland (36), tot de Anschluss (38) en tot de bezetting van Tsjecho-Slowakije (39).

Der gute Kamerad.

Ich hatt' einen Kameraden,
Einen bessern findst du nit.
Die Trommel schlug zum Streite,
Er ging an meiner Seite,
In gleichem Schritt und Tritt.

Eine Kugel kam geflogen,
Gilt's mir oder gilt es dir?
Ihn hat es weggerissen,
Er liegt mir vor den Füßen,
Als wär's ein Stück von mir.

Will mir die Hand noch reichen,
Derweil ich eben lad'.
Kann dir die Hand nicht geben,
Bleib du im ew'gen Leben
Mein guter Kamerad!

Hoewel de *Volkstrauertag* tegenwoordig met een redevoering van de Duitse president in de *Bundestag* een officieel karakter heeft, is er geen centrale wettelijke basis voor de betekenis van deze dag. Traditioneel wordt aansluitend op de redevoering van de president het volkslied gespeeld en het lied: *Ich hatt' einen Kameraden*, in 1809 geschreven door Uhland, ten tijde van de 5^e Coalitieoorlog tussen Frankrijk en Oostenrijk. In het lied betreurt een soldaat de dood van zijn strijdmakker. De *Volkstrauertag* heeft dus zonder twijfel een relatie met eerbetoon voor soldaten die voor het vaderland gevallen zijn. Toch wordt de betekenis van de dag steeds duidelijker breder verbonden met slachtoffers van oorlog en terroristisch geweld, waarbij burgerslachtoffers zijn inbegrepen, zoals de voorlaatste Bondsresident Joachim Gauck, dat duidelijk communiceerde.

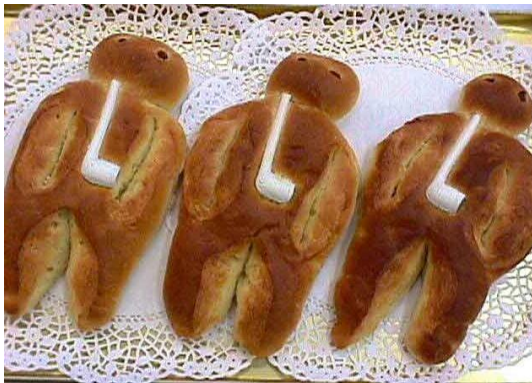
Hier in Elten hebben we ook een gedenkteken voor de gevallen uit de 2 wereldoorlogen. De plaatselijke schutterij heeft op zich genomen het monument te onderhouden. In de volksmond wordt het nog steeds *Kriegerdenkmal* genoemd.

Vroeger hadden we hier zelfs nog een *Kriegerverein*, die op het perron van ons station in Elten de laatste eer heeft bewezen aan keizerin Auguste Viktoria, toen haar stoffelijke resten in 1921 per trein van Doorn naar haar geliefde Potsdam werden getransporteerd. De keizer zelf volgde haar niet na zijn dood in 1943. Zijn voorwaarde is, dat eerst het Pruisische Koninkrijk hersteld dient te worden. Tot het zover is, ligt hij op exterritoriaal gebied in zijn mausoleum in Doorn te wachten, tot de orde ten oosten van onze grens weer is hersteld. Het slot in Doorn met historische inrichting is intussen geconfisqueerd door de Nederlandse staat na de oorlog, omdat de afgedankte keizer zo onverstandig was, Hitler een gelukstelegram te sturen, nadat diens troepen Parijs hadden ingenomen. Dat was niet de afspraak, toen hij bij ons aanbelde voor asiel.

Ik maakte onze *Ortsvorsteher* (zeg maar *dorpsoudste*), die tevens officier is bij de schutters, een compliment, dat zij het oorlogsgedenkteken in verzorgde staat houden, maar sprak daarbij de wens uit, dat ze het vooral voor verval behoeden, als een gedenkteken tegen het vergeten, niet als monument om strijders voor een verkeerde ideologie postume eer te bewijzen.

Op ons marktplein staat trouwens ook nog een bijna 150 jaar oude Lindenboom, die herinnert aan de nederlaag van de Fransen in de Frans-Duitse oorlog in 1870. Vroeger had men het over de *Siegesbaum*. Gelukkig schijnt tegenwoordig niemand meer te weten waarom die boom daar in de weg staat midden op het Marktplein.

Tot slot wilde ik nog iets vertellen over de 'buikmannen', die hier in november in de etalage liggen bij de bakker. Het voorvoegsel verwijst naar de dikke buik van de broodmannetjes. Daarom wordt hij in het Duitse streekdialect ook wel *Buckmann* genoemd. Wie niet uit Limburg komt, weet waarschijnlijk niet wat een *buikman* is. Dat blijkt wel, want menig Nederlander, die nieuwsgierig zo'n buikman heeft gekocht, heeft de tanden stuk gebeten op het gipsen pijpje, dat is meegebakken. Daarom bakt

de bakker ze hier tegenwoordig zonder dit attribuut, omdat in Elten nogal wat Nederlanders hun inkopen komen doen en hij wil niet aansprakelijk gesteld worden voor de tandartskosten. Hier heten die mannetjes van suikerbrooddeeg met wat krenten (als je geluk hebt) *Weckmänner*, tenminste in het Rijnland, in Westfalen worden ze *Stutenkerl* genoemd. Vroeger had elk dorp een eigen benaming voor deze broodbaksels, maar sinds de meeste dorpsbakkers nog slechts een filiaal van een grootbakkerij vertegenwoordigen raken de lokale koosnamen wat in vergetelheid. Met de aanduiding *Krintenkèl* kan je je aan beide zijden van de grens verstaanbaar maken, als het mee zit.

Stuten of *Weck* is overigens de Duitse aanduiding voor witbrood, dat anders dan gebruikelijk in Duitsland met gist is gerezen. Vaak wordt er ook wat vet in het deeg verwerkt.

De vraag rijst, wat dat mannetje met dat rare pijpje op zijn buik moet. Kenners weten, dat dit een bisschopsstaf moet voorstellen. De geleerden zijn het er alleen niet over eens, of daarmee Sint Maarten of Sint Nicolaas vereerd wordt. Ik vraag mij sowieso af, of de duiding van het pijpje als bisschopsstaf correct is, want met evenveel gemak zou de bakker het pijpje dan met de kop naar boven hebben kunnen plaatsen. Hoe het ook zij, na de lampiontocht mogen de kinderen hun *Weckmann* oppeuzelen, te beginnen bij het hoofd, wil de traditie.

Han Verschuur
11 november 2019

